

RECENZIE

Willard Van Orman QUINE: Hľadání pravdy

Praha, Herrmann a synové 1994, 127 s.

Pražské vydavateľstvo Herrmann a synové "spáchalo" ďalší zásluhný čin. Vydalo rozsahom nevelkú knihu legendárneho amerického logika, matematika a filozofa, W. V. Quina *Hľadání pravdy* [*Pursuit of Truth*]. "Spolupáchatelom" bol Jaroslav Peregrin, ktorý českým čitateľom prekladom sprostredkoval túto zatiaľ poslednú Quinovu knihu.

Dielo amerického filozofa W. V. Quina už niekoľko desaťročí vyvolávajú súhlasné i nesúhlasné reakcie. Množstvo článkov, kníh a medzinárodných sympózií venovaných Quinovi dokazuje, že jeho aktivita neostala bez odozvy.

Táto Quinova malá knižka ráta s dvoma kategóriami čitateľov. Jednu kategóriu tvoria tí, pre ktorých je objavom už meno samého autora. Takých je (nielen u nás) väčšina. Druhú kategóriu tvoria čitatelia, ktorých Quine potrápil ešte predtým, ako sa im táto knižka dostala do ruky. Tých druhých určite uspokojí Quinovo úsilie doplniť a objasniť svoje predošlé názory. Noví čitatelia zasa môžu lepšie pochopiť Quinove myšlienky vďaka stručným rekapituláciám vlastných názorov, ktoré formuloval v predchádzajúcich prácach. Ide predovšetkým o jeho hádam najvýznamnejšie dielo *Word and Object*, články zahrnuté do knihy *From a Logical Point of View* (najmä *Two Dogmas of Empiricism*¹), knihy *Ontological Relativity and Other Essays*, *Philosophy of Logic*, *Roots of Reference* a i.

Hľadanie pravdy má päť kapitol. Z ich názvov je jasné nielen to, aké problémy v nich Quine analyzuje, ale aj to, aké sú hlavné oblasti Quinových filozofických záujmov. V každej kapitole sa môžeme stretnúť so starými známymi Quinovými filozofickými postojmi a názormi.

V prvej kapitole, *Evidencia*, Quine skúma vzťah vedy k empirickým dátam. Na tento vzťah sa pozerá "...jako na vzťah vstupu a výstupu u ľudí z masa a kostí, u obyvateľ predem uznaného vnějšího sveta, jako na vzťah otvorený výzkumu tvořícímu kapitolu vědy tohoto světa." (s. 27) Toto skúmanie nazýva "naturalizovanou epistemológiou". Svoj spočiatku radikálne formulovaný holizmus (*Dve dogmy empiricizmu*), podľa ktorého by sme mohli pre záchranu ohrozenej hypotézy obetovať dokonca matematické pravdy, Quine v ďalších prácach zmiernil a v *Hľadání pravdy* je výber presvedčení, ktoré odmietame. "...libovolný jenom pokud jde o selhávající pozorovací kategorikál, nikoli v jiných ohledech. Viděli sme, že je dobré nehoupat lodkou více, než je nutné." (s. 23)

Nástrojom vedeckej evidencie sú pozorovacie vety. Pozorovacia veta je príležitostná veta (pravdivá pri určitých príležitostiach, nepravdivá pri iných), na ktorej sa môžu ľudia hovoriaci daným jazykom, ktorí sú svedkami danej udalosti, okamžite zhodnúť. (s. 11)

V druhej kapitole s názvom *Referencia* Quine opakuje svoje názory na vývin reifikácie v súvislosti s používaním istých typov viet (predikačné pozorovacie vety, ohniskové pozorovacie kategorikály, až po vety, v ktorých vystupujú výrazy pre abstraktné predmety). Opäť sa tu stretáme s Quinovým "byť" znamená byť hodnotou premennej". Alebo: "Presnejši řečeno, co někdo považuje za jsoucí, je to, co připouští jako hodnoty svých vázaných proměnných." (s. 33) Quine stručne reaguje na niektoré námietky a kapitolu končí dvoma paragrafmi s príznačnými názvami, "Nepodstatnosť ontológie" a "Ontológia v troskách". Referenciu jazykových výrazov na predmety a ontológiu chápe iba ako pomôcky. Predmety fungujú iba ako uzly štruktúry, ktorá spája pozorovacie a teoretické vety: "Jaké jednotlivé předměty mohou existovat, je z hlediska pravdivosti pozorovacích vět nepodstatné, je to nepodstatné z hlediska podpory, kterou dávají větám teoretickým, a je to nepodstatné z hlediska úspěchu teorie v jejím předpovídání." (s. 38)

V tretej kapitole (*Význam*) sa Quine otvorene hlási k behaviorizmu: "V psychologii může člověk behaviouristou být nebo nebýt, ale v lingvistice nemá na vybranou." (s. 46) Osvojovanie jazyka sa v quinovskom chápaní podobá skôr drezúre, ktorú podstupujú evičené zvieratá. Rodičia postupujú ako krotitelia, ktorí pozitívne alebo negatívne stimulujú správanie živého tvora. Lingvista, ktorý sa ocitne uprostred kmeňa domorodcov hovoriacich neznámym jazykom, je podľa Quina v rovnakej situácii ako dieťa, ktoré sa učí materinský jazyk. Na druhej strane však Quine konštatuje: "Lingvista očekává, že postupy a způsoby myšlení domorodců jsou podobné jeho vlastním až do okamžiku, kdy narazí na evidenci, která to vyvrací. Podle toho domorodcům připisuje svou vlastní ontologii a své vlastní lingvistické vzorce, kdekolí je to zlučitelné s jejich řečí i jiným chováním, nenabízí-li jiná cesta výrazná zjednodušení." (s. 57)

Hoci Quine zdôrazňuje úlohu učiteľovania pri osvojovaní jazyka, v prípade lingvistu je to on, ktorý sa učí do "perceptuálnej situácie" domorodca, v prípade dieťaťa sa však učia jeho rodičia.

Stretávame sa s notoricky známym a rovnako notoricky diskutovaným príkladom lingvistu medzi domorodcami, ktorý chce zostaviť slovník ich jazyka. Výraz "Gavagai", vyslovený domorodcom v situácii, keď pred ním prebehne králik, podľa Quina nie je možné "správne" preložiť. Nemá dokonca zmysel hovoriť o "správnom" preklade. Dvaja lingvisti, hovoriaci dajme tomu po anglicky, môžu vytvoriť dve prekladové príručky, ktoré uvádzajú odlišné preklady tejto pozorovacej vety, pričom obe ponúkané vety môžu byť pravdivé a nemusia byť v kontexte angličtiny zameniteľné. To je jedna z formulácií tzv. tézy neurčitosti prekladu. "Neurčitost referencie" súvisí zasa s tým, že "...rozličné interpretace slov ve větě se mohou navzájem kompenzovat tak, že udrží stejný překlad věty jako celku". (s. 58)

V štvrtej kapitole (*Intenzie*) je najzaujímavejší a myslím, že aj najdôležitejší paragraf 28, "Propozíční postoje". Vzhľadom na Quinovo odmietanie významov výrazov, najmä na základe tézy o neurčitosti prekladu, neprekvapuje čitateľa ani tento citát: "Předměty propozíčních postojů - čemu se věří, čeho se lituje ap. - jsou obvykle považovány za propozice nebo významy vět;... Já je beru prostě jako věty, totiž jako

příslušné vedlejší věty samy, a tak považují 'že' za apostrof uvádějící jméno toho, co následuje." (s. 76)

Poslední kapitolu (*Pravda*) Quine venuje problémem súvisiacim s tým, čo sa pokladá za nositeľa pravdivosti (túto otázku, samozrejme, rieši zasa po svojom - pozri citát zo strany 85, ktorý uvádzam nižšie), ďalej otázke užitočnosti či neužitočnosti predikátu pravdivosti, Tarskeho pokusu definovať pravdivosť, paradoxom spojeným s predikátom pravdivosti atď.

Zaujímavé je porovnať prvé vydanie Quinovo *Hľadania pravdy* z roku 1990 s jeho prepracovaným vydaním z roku 1992, ktoré preložil J. Peregrin. Z "Ontologickej relativity" (§13) sa stala "Ontológia v troskách". Zmenilo sa Quinovo chápanie "domáceho významu" a zmenili sa aj odseky venované úvahám o propozičných postojoch.

J. Peregrin pripája k solídne prekladu aj dvanásťstránkovú štúdiu "W. V. Quine a jeho 'logický postpozitívizmus'". V nej stručne rekapituluje Quinovú profesionálnu kariéru a prehľadne objasňuje jeho základné filozofické postoje.

Možno vám však viacej dá "koštovka", ktorú na záver ponúkam. Ja som sa kedysi, pomýlený zdanlivou ľahkosťou a čírosťou tohto moku, schuti napil a potom ma príšerne bolela hlava. Sami ochutnajte a posúďte!

"V jazykovom význame není nic kromě toho, co se posbírá ze zjevného chování za pozorovatelných okolností." (s. 46)

"Práci lexikografa je přivést k porozumění výrazům, to jest naučit, jak se používají. Může mít s učením užívání vět dokonalé úspěchy, aniž by bral v úvahu to, v jakém smyslu mohou být prohlašovány za ekvivalentní. Nic zřejmě nemůže být zájmem lexikografa vzdálenější než významy." (s. 66)

"Obcházet viditelné a slyšitelné věty a soustředít se na významy vět jako na nositele pravdivosti se ale zdá být zvrácené i pomineme-li tuto tezi [neurčitosti prekladu]; protože to, jaký větný význam máme na mysli, můžeme říci jenom s odvoláním se na větu." (s. 85)

"Nástroji pravdivosti vztáženými přímo k chování nejsou věty jako opakovatelné lingvistické formy, jsou jimi spíše jednotlivé akty jejich užití." (s. 87)

Čo povieť? Chuti? V každom prípade stojí za to aspoň ochutnať.

Dezider Kamhal

POZNÁMKY:

¹ Preklad vyšiel pod názvom "Dve dogmy empiricizmu." In: *Filozofia* 42 (1992), č. 8, 485-499.